

Дубов Дмитро Володимирович,
Національний інститут проблем міжнародної
безпеки РНБОУ,
головний консультант відділу інформаційної
безпеки та міжнародних інформаційних
відносин,
адреса (домашня) – вул. Глушкова 17, кв. 8
тел. (дом.) 526-07-17
тел. (роб.) 285-30-54

ПОЛІТИКО-КОМУНІКАТИВНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Інформаційна революція та формування інформаційного суспільства стало каталізатором широкого спектру трансформацій, що охопили практично всі сфери діяльності людини (наука, безпека, економіка тощо). Не стала виключенням і сфера політики, а особливо сфера політичних комунікацій. Розвиток як технологічної так і суспільної складової комунікативного процесу, кардинальним чином змінює сферу взаємодій між основними акторами політичного процесу (державою, громадянами, іншими акторами).

Проблемами впливу інформаційного суспільства на соціальні та політичні процеси займались українські (В. Даніл'ян [7], А. Колодюк [10], Є. Макаренко [11]) та зарубіжні (Ф.Фукуяма [14], П. Джарвіс [2], Л. Лейдерсдорфф [3], У. Бек [5]) дослідники. В той же час відсутнім є дослідження впливу інформаційного суспільства на сферу політико-комунікативної безпеки.

Метою статі є визначити стан проблеми забезпечення та впливу на розвиток політико-комунікативної безпеки України в контексті формування інформаційного суспільства.

11 вересня 2001 року стали тим пунктом в розумінні недоліків сучасного визначення безпеки, коли не помічати цього стало не можливо. К.Доннеллі [8] виділив три основні фактори, що на його думку лежать в основі тих трансформацій, які відбуваються в сфері безпеки:

1. Новий глобальний баланс влади, що склався після закінчення холодної війни та того впливу, що здійснюється на геостратегічну роль держав
2. Швидкий прогрес технологій
3. Зміна відношення до використання військових сил в західному суспільстві

Серед більш специфічних елементів вищеназваних факторів, що мають найбільший вплив на систему безпеки, є:

1. Безконтрольне розповсюдження технологій,
2. Зростаючий розрив між бідними та заможними країнами,
3. Інформаційна революція.

Серед цих елементів найбільший вплив на трансформацію безпекової, а разом і сфери політичних комунікацій мала саме інформаційна революція та перехід розвинутих держав до інформаційного суспільства. Цей процес є амбівалентним за своєю суттю, оскільки з одного боку дозволив вирішити суспільні проблеми, які до того часу можна було вирішити в неповному обсязі (свобода поширення інформації, свобода слова, якісно новий рівень державного управління), а з іншої сторони створив нові кризові соціальні (а разом і політичні) явища, що впливають на весь соціум (виникнення цифрового розриву, посилення уразливості держави до нових типів атак, зміни в комунікативному полі). Серед основних наслідків для політичної сфери держав в постіндустріальному світі можна виділити два фактори:

1. Спирання на інформаційні технології може зробити суспільство надзвичайно вразливим до певних форм втручань (в тому числі – терористичних)
2. Сучасні держави не можуть більше здійснювати жодного контролю над потоками інформації і тим самим над засобами масової інформації. В той же час диктаторські режими, якщо вони достатньо ефективні, можуть в певній мірі маніпулювати засобами масової інформації і тим самим здійснювати значний вплив на громадську думку, включно з громадською думкою демократичних країн, з якими вони знаходяться в

конфлікті. Урядова інформація і навіть військова розвідка більше не можуть конкурувати із ЗМІ в швидкості передачі інформації. Як наслідок – кожна дія, що здійснюється демократичними країнами заради своєї безпеки (чи то військова операція чи ні), в майбутньому буде відбуватись в новій обстановці – нав'язливої уваги ЗМІ. Взагалі зміна ролі ЗМІ в сучасному інформаційному суспільстві є однією з найбільш значимих.

В цілому зміна ролі ЗМІ в сучасних політичних комунікаціях є досить показовою для постіндустріального суспільства, що формується, та характеризує певну розгубленість державних інституцій в нових умовах кардинальної зміни ролі та напрямів комунікацій. Відбувається процес створення нових політичних акторів та зміни ролі старих елементів політичних комунікацій. Надзвичайного впливу набувають недержавні структури, які широко використовують комунікативні канали для власних цілей та які побудовані за мережевим принципом. Саме принцип „мережевого суспільства” є найбільш ефективним у описі нової структури суспільства, що можна охарактеризувати такими рисами як: індивідуалізація ([5]), локалізація, фрагментація та плюралістичність, що характеризуються послабленням колективізму та соціалізації, коли людина втрачає традиційні зв'язки, – із родиною, знайомими, друзями, із соціальним класом, до якого приналежна за походженням й стає дедалі самостійнішою у здійсненні вибору, у формуванні власної ідентичності й біографії. Усе, що зв'язує людей - це суто ринкові відносини. Відбувається процес системної «атомізації» суспільства – розірвання старих.

Крім того відбувається зростання „інформаційної прірви”, яку часто пов'язують виключно з технологічним відставанням одних верств суспільства (чи держав) від інших. В той же час цей багатоаспектний процес визначальним чином впливає на процес включеності громадян в політичний процес, що відбувається з допомогою новітніх інформаційно-комунікаційних засобів. Більше того, подальше посилення інформаційного розриву може

привести до „ексклюзій” певних верств суспільства з процесу політичних комунікацій, що функціонують в новітніх умовах і що автоматично ставить під сумнів можливість практичного та ефективного втілення принципів „народного суверенітету”. В той же час держава зацікавлена у максимальному включенні її громадян у формалізовані процеси політичних комунікацій, адже вже згадуване явище „ексклюзій” може призвести до таких наслідків як посилення протестно налаштованих громадян, соціальної напруги та можливих суспільних потрясінь.

Отже зменшення негативних впливів на систему політичних комунікацій від існуючого «інформаційного розриву», шляхом забезпечення максимальної включеності всіх верств населення у систему політичних комунікацій та пошук нових форм такої включеності є одним з завдань політико-комунікативної безпеки в інформаційному суспільстві.

Як наслідок таких процесів та в продовження розвитку теорій інформаційного суспільства виникли моделі функціонування суспільства в нових умовах. Одна з таких, що є логічним розвитком іншої теорії «мережевого суспільства», є теорія «нетократії», що викладена в книзі двох шведських дослідників А. Барда та Я. Зодерквіста [4]. Науковці описують модель глобального управління, заснованого на пануванні володарів інформаційних мереж – нетократів, при чому на думку авторів подібна модель не віддалена перспектива, а сьогодення реальність. Нетократія це перш за все заперечення капіталізму, як такого, однак це заперечення не є революційним, а швидше еволюційним для західного суспільства, що перейшло з постіндустріального до інформаційного суспільства. Авторами підкреслюється виключна роль володарів чи контролерів інформаційних мереж, що пронизують постіндустріальні цивілізації. Амбівалентна природа інформації, що є одночасно і товаром, і еквівалентом його обміну, знецінює інший еквівалент, що виконував дану функцію на протязі всієї історії людства – грошей. Саме ця обставина, на думку авторів книги, констатує кінець капіталізму.

Панівним класом а такому суспільстві повинні стати нетократи – люди, що відмовились від цілісності особистості на користь швидкості адаптуватись в будь яких нових умовах, що потребують використання величезних масивів інформації. Фактично ці люди мають зробити реальністю постмодерніські уявлення про світ (відмова від реального світу, як від застарілої моделі сприйняття на користь віртуального суб'єкта, що є основним у інформаційному суспільстві) та створити постмодерністську людину. Противагою (антиподом) нетократії є *консьюмтаріат* (від англ. «*to consume*» - споживати) – суспільство споживання. Якщо нетократія контролює власні бажання та мотивації, то консьюмтаріат на це не здатен. Нетократія маніпулює ним нав'язуючи ті чи інші стереотипи споживацької культури. Значеннєвий та мотиваційний розрив між цими класами нездоланні. По суті, на думку авторів, вони перебувають в принципово різних вимірах (на відміну від нетократії, консьюмтаріат залишиться в капіталізмі з його приматом грошового еквіваленту цінностей та необмеженим споживанням).

Відтак становлення інформаційного суспільства стає формоутворюючим чинником у реформуванні існуючих соціальних інститутів (державні структури, саме суспільство, інші соціально значимі елементи). Однак вплив на сферу політичних комунікацій є тим фактором, що виводить проблему впровадження інформаційного суспільства на рівень державної безпеки.

Фактично, зміни у сфері політичних комунікацій поряд з вже означеними змінами, що відбуваються у суспільстві в цілому (а не тільки в сфері інформатизації суспільства, що хоч і є надзвичайно важливим елементом в цих процесах, однак не є визначальним), і є тими наслідками, що і характеризують формування нового типу суспільства. Темі модернізації (чи швидше – кардинальному реформуванню) суспільних відносин у інформаційному суспільстві присвячено велика частина праць дослідників інформаційного суспільства (сюди можна віднести роботи Е.Тофлера [12] та

Ф. Уебстера [13]). Саме із становленням інформаційного суспільства пов'язане зростання важливості такого напряму політичної комунікації як «Держава - Громадянин», адже, як вже зазначалось, під дією інформаційних технологій та нових форм взаємовідносин між різними суспільними інститутами відбувається глобальний перерозподіл інформаційних потоків – відбувається перехід від «державоцентристської моделі» до «громадяноцентристської моделі».

Не своєчасне розуміння керівництвом ЄС цих кардинальних змін в сфері комунікацій спричинило поглиблення політико-комунікативних криз в ЄС, що знайшло своє практичне відображення в зростанні політичного абсентеїзму, остраху громадян цілковитої втрати суверенності, посиленню в європейських країнах ліво- та право- радикальних сил, виникненню протиріч між представниками різних культур, певною мірою несподіваний провал голосування по Конституції ЄС тощо. Останнім часом керівництво ЄС, розуміючи необхідність подолання кризи, що виникла намагається вирішувати її в контексті тих чинників, що певною мірою її спричинила, тобто засобами самого інформаційного суспільства – електронна демократія (електронне урядування). Прикладом такої діяльності є створення проекту „Білої книги європейських комунікацій”, що була запропонована Європейською Комісією для широкого обговорення всіма громадянами європейської спільноти за допомогою новітніх інформаційних технологій. Фактично було розпочато будівництво реальної „громадяноцентричної моделі” в контексті становлення інформаційного суспільства.

Формування інформаційного суспільства в Україні відбувається в контексті наявної глибокої соціально-економічної нерівності у суспільстві, що автоматично позначається і на виникненні інформаційної нерівності. Державними органами робляться кроки в напрямку подолання наявних кризових явищ в даній сфері (збільшення можливостей для всіх громадян отримати базову інформаційну освіту, прийняття комплексних державних програм в сфері інформатизації, впровадження інформаційних технологій в

органах державної влади та модернізація комунікативного каналу „державо-громадяни”), однак часто вони відбуваються або не послідовно, або не отримують достатнього бюджетного фінансування, або пов’язані з соціальними факторами. Так, наприклад, впровадження системи електронного урядування та інформатизація органів державної влади стикається часто саме з соціальними перепонами до яких можна віднести низьку інформаційну культуру державних службовців, що не мають змоги пройти перепідготовку для оволодіння відповідними навичками, хоча така перепідготовка часто і закладається в державні програми

Сукупність визначених вище проблем призводить до :

- сповільнення створення українського сегменту глобального інформаційного простору, здатного забезпечити нову якість життя обумовлену істотним зростанням ролі інформації і знань в житті суспільства,
- перешкод на шляху збільшення питомої ваги використання інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) у створенні продуктів та послуг,
- обмеження появи якісно нових комунікацій й ефективної інформаційної взаємодії у системі політичних комунікацій на засадах зростаючого доступу до світових інформаційних ресурсів та подолання інформаційної нерівності, прогресуючого задоволення людських потреб в інформаційних продуктах й послугах.

В той же час варто відмітити постійне зростання кількості Інтернет-користувачів (більшість з яких припадає на Київ) - за різними оцінками, кількість користувачів складає від 2,9 млн. осіб (дані порталу Sputnikmedia [6]) до 5, 278 млн. (дані «Internet world stats» [1]) користувачів тобто приблизно від 5 % до 11,4 % населення всієї країни. Це зумовило можливість вже на виборах 2004 року продемонструвати можливості Інтернету, як потужного елементу ведення політичних компаній та передвиборчого інструменту - за даними спеціалістів [9], головні опозиційні сайти стали

реальними інструментами формування суспільної думки. В момент неоднозначних подій 2004 року, як свідчать опитування користувачів, зросло в десятки разів. Переважна більшість української Інтернет-аудиторії підтримувало В. Ющенко [9]. Певною мірою цьому посприяла специфіка Інтернет-користувачів в Україні – молодь, що завжди активно бере участь в політичних протиборствах.

На жаль, на сьогоднішній день владні інституції не приділяють системної уваги можливостям новітніх інформаційних технологій у подоланні існуючих в суспільстві протиріч. Новітні комунікаційні технології (і зокрема - мережа Інтернет) дозволяють створити потрібну кількість місць громадської активності (із мінімальними фінансовими затратами), для поступового вироблення спільних підходів до проблемних питань. На жаль, на сьогоднішній день українська держава (незважаючи на доволі велике коло таких проблемних питань – починаючи від питання мови і закінчуючи окремими аспектами зовнішньополітичної спрямованості української політики) та не зважаючи на активне впровадження подібних проектів в ЄС, не займається цілеспрямованою діяльністю в даному напрямку, хоча саме забезпечення таких діалогових моделей зв'язку між громадянами дозволило б певною мірою зменшити існуючу напругу в сфері політичних комунікацій, а отже в цілому посилити політико-комунікативну безпеку держави.

Політико-комунікативна безпека України, що формується в контексті становлення інформаційного суспільства, перебуває на початкових етапах адаптації до новітніх викликів інформаційної революції всім суспільно-значимим інститутам. Процес відбувається *обмежено-системно* з боку держави, в умовах значної інформаційної прірви в українському суспільстві. Трансформація політико-комунікативної сфери (зокрема перехід від державоцентристських до громадяноцентристських моделей) проходить без значного приділення уваги державних інституцій всім аспектам цього явища. В той же час варто відмітити певні позитивні зрушення в сфері подолання технологічних вимірів інформаційної прірви.

Список літератури:

1. Europe Internet Usage Stats and Population Statistics [Електрон.ресурс].- URL: [<http://www.internetworldstats.com/>].- Загол. з екрану.
2. Jarvis P. Globalization, Lifelong Learning and the Learning Society Routledge, 2006.- 256 p.
3. Leydesdorff L. A Sociological Theory of Communication: The Self-Organization of the Knowledge-Based Society.- Universal Publishers, 2001.- 359 p.
4. Бард А., Зодерквист Я. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма. – СПб.: Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2004. – 256 с.
5. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну.- М.: Прогресс-Традиция, 2001.- 384 с.
6. Весна побеждает интернет [Електрон.ресурс].- URL: [<http://www.sputnikmedia.net/>] .-Загол. з екрану.
7. Даніліян В.О. Інформаційне суспільство та перспективи його розвитку в Україні (соціально-філософський аналіз): Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.03 / Харк. ун-т повітр. сил ім. І.Кожедуба.- Х., 2006.- 19 с.
8. Доннелли К. Европейская безопасность: новые вызовы и новые ответы [Електрон.ресурс].-Спосіб доступу: URL: [<http://magazines.russ.ru>].- Загол. з екрану.
9. Жданов И., Якименко Я. Формула помаранчевой победы // Зеркало недели.- 2005.- №2.- С.3-4
10. Колодюк А.В. Інформаційне суспільство: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні: Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.03 / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького.- К., 2005.- 20 с.

- 11.Макаренко Є.А. Міжнародна інформаційна політика: структура, тенденції, перспективи: Автореф. дис... д-ра політ. наук: 23.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка.- К., 2002.- 41 с.
- 12.Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Э. Тоффлер. - М.: ООО "Издательство АСТ", 2001.- 669 с.
- 13.Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Пер. с англ.. М.В.Арапова.- М.: Аспект Пресс, 2004.- 400 с.
- 14.Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек.- М.: АСТ, 2005.-592с.